

KÖNYVSZEMLE

EMGENT OOXNOIN BATSAIXAN:

Mongoliin süülčiin ejen xaan VIII. Bogd Ĵawjandamba.*

Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Sinjlex Uxaanii Akademi, Olon Uls Sudlaliin Xü-reelen, 2008.

O. Batszajhan közelmúltban megjelent könyve, mely magyar fordításban *Mongólia utolsó uralkodója, a VIII. Dzsebcundamba* címet viseli, a rendszerváltás utáni mongol történetírást több szempontból jól reprezentáló kiadvány.

A szerző a mongol történészek azon generációjához tartozik, akik tanulmányukat még a kommunista rendszer idején kezdték, tudományos pályájuk azonban már a posztszovjet korszakban bontakozott ki. Batszajhan 1962-ben született a Mongólia középső területén található Bajanhongor ajmagban. Az általános és középiskola elvégzése után külföldön folytatta tanulmányait és 1985-ben történészként végzett az Irkusztki Egyetemen. Már a rendszerváltás után, 1995-ben védte meg PhD disszertációját, majd hét évvel később 2002-ben akadémiai doktori címet szerzett. Dolgozott a Társadalomtudományi Intézetben, a Kormányarchívum munkatársa, majd a Mongol Állami Archívum igazgatója volt. Jelenleg a Mongol Tudományos Akadémia Nemzetközi Tudományok Intézetének tudományos főmunkatársa. Tanított Oroszország, Japán, Korea, Németország és Tajvan egyetemeken és kutatott ezen országok levéltáraiban.

Tudományos érdeklődését, publikációinak irányvonalát alapvetően befolyásolták korábbi munkahelyei. Számos fontos történeti dokumentumot adott közre (ezzel foglalkozó publikációinak száma meghaladja a húszat), száznál több tudományos cikket írt. Korábbi munkái közül érdemes külön is megemlíteni az 1915-ös háromoldalú Kjahtai szerződést feldolgozó kötetét,¹ melyben eredeti forrásdokumentumok közreadásával járult hozzá az adott téma jobb megértéséhez.

Az itt bemutatásra kerülő kötete is jól illeszkedik a szerző publikációinak sorába. Számos új dokumentumot tár a közvélemény elé, s célja is inkább ezeknek az anyagoknak a közreadása, mint messzemenő következtetések levonása.

* A szerző nevét és a könyv címét itt tudományos átírásban adom meg, de főszövegben a könnyebb követhetőség érdekében inkább a mongol szavak magyaros átírását használok.

¹ Batsaivan, O. (2002): *Mongol tusgar togtol ba Xyatat, Oros, Mongol gurwan ulsiin 1915 onii Xiagtiin geree* [A mongol függetlenség és az 1915-ös kínai–oros–mongol háromoldalú szerződés]. Ulaanbaatar: Adnom.

A rendszerváltás utáni mongol történetírás egyik nem titkolt célja, a 20. század eseményeinek, illetve az 1921 óta tartó szovjet befolyás időszakának áttekintése, esetleges újraértékelése. Ez a törekvés az 1990 óta eltelt csaknem húsz évben számos tudományos értékkel bíró és sajnos több, ezt a színvonalat nem elérő kiadvánnyal gazdagította a mongol történeti irodalmat. Ugyanakkor a szólásszabadság ezen dömpingjében is jól felismerhető a mongol történészek célja, hogy a rendszerváltás után kutathatóvá vált mongol (és orosz) levéltárak fontosabb anyagait közreadva a széles tudományos közvélemény számára is hozzáférhetővé tegyenek olyan adatokat, melyek korábban nem, vagy csak részben voltak ismertek. O. Batszajhan e támogatásra és üdvözlésre érdemes törekvés egyik jeles képviselője.

Ezután a rövid bevezető után nézzük a kötetet, melynek már a címe is újabb megjegyzésekre ad okot. A szerző már a címben egyértelmű állásfoglalást tesz amellet, hogy a mongol buddhista egyházfő nyolcadik újjászületése, a VIII. Bogdo gegen (Dzsebcundamba) Mongólia utolsó törvényes uralkodója volt. Ez a cím a mai mongol közgondolkodást is jól tükrözi. A posztszovjet mongol társadalomban a vallás – jelesül a buddhizmus – igen jelentős szerepet játszik. A bolsevik korszakban – különösen a 20. század 30-as éveiben – az uralkodó kormányzati ideológiának megfelelően a hatalom birtoklói minden eszközt bevetettek a vallás visszaszorítása, az egyház pozícióinak meggyengítése érdekében. Tevékenységüknek köszönhetően a mongol buddhista egyház szinte tetszhalott állapotba került, de a rendszerváltás után igen rövid idő alatt a vallás újra virágozni kezdett az országban. A mongol rendszerváltás óta eltelt időszakban, a szabad vallásgyakorlat korszakában a mai mongol lakosság nagyjából fele vallja magát buddhistának. Ma a mongol identitás egyik fontos eleme, hogy a buddhizmus az ország államvallásának tekinthető. A hívek számára a mongol buddhista egyház alapítója, az első mongol egyházfő, Öndör Gegen Dzanabdzar (1635–1723) a mongol történelem olyan jelképévé vált, mint Dzsingisz kán.

Tehát az egyházfő nyolcadik újjászületésének, a teokratikus mongol államot 1911–1919 között vezető VIII. Bogdo gegennek mongol uralkodóként való említése a mai mongol közgondolkodás felé tett gesztusnak is tekinthető. Ugyanakkor a történész szerepe nem lehet a közélet kiszolgálása, ezért meg kell említenünk, hogy az 1911–1919 között létező teokratikus mongol államot – Tibet kivételével – egyetlen ország sem ismerte el önállónak, ilyen értelemben „uralkodója” is csak egy részleges belső autonómiát élvező ország kormányának vezetője lehetett. Más kérdés, hogy a kor politikai erőviszonyai következtében a lassan polgárháborúba süllyedő Kína erős központi kormányzat hiányában nem volt képes érdekeit maradéktalanul megvédeni északi területein. Ezért jöhetett létre a jórészt a cári orosz kormány által oktrojált, a külső-mongol területek részleges autonómiáját kimondó 1915-ös szerződés, melyet jelen szerzőnk korábban már feldolgozott. Ugyanakkor a címmel kapcsolatban még egy gondolatot meg kell jegyeznünk. A főcím felett halványabb betűvel

szedve az *1911 onii ündesnii xuv'sgal* ('az 1911. évi nemzeti forradalom') cím is szerepel. Kétségtelen, hogy a mongol történetírásban a mandzsu dinasztia bukását követő elszakadási törekvéseket, a külső-mongol területek függetlenségének 1911. decemberi kikiáltását forradalomként definiálják, ezt azonban részben pontosítanunk kell. A mongolok valóban tettek lépéseket a mandzsu dinasztiától való elszakadásra, ezek azonban a két ország közötti erőviszonyok okán kevés eredménnyel jártak. A függetlenségpárti mongol előkelők kénytelenek voltak céljaik elérése érdekében egy befolyásos szövetségest keresni, ezért fordultak az orosz kormányzathoz. A cár azonban nem támogatta a teljes elszakadást, így a létrejött államot nemzetközi jogi értelemben semmiképp sem tekinthetjük önállónak. Ugyanakkor 1911-ben a mongoloknak kétségtelenül sikerült kiszakadniuk a mandzsu dinasztia fennhatósága alól, de ez nem valamiféle szabadságharc eredménye, hanem annak következménye, hogy a kínai polgári (nacionalista?) forradalom megdöntötte a betolakodónak tekintett mandzsuk uralmát. Mongóliában az események következtében, az új autonóm kormány irányításával létrejött „államban” a termelési viszonyok, a társadalmi és politikai berendezkedés nem változott meg jelentős mértékben. A teokratikus mongol állam ilyen értelemben sokkal közelebb állt a mandzsu dinasztia korszakához, mint az 1921-es valódi forradalmat követő időszakhoz.

A könyv tíz fejezetre tagolódik és egy igen jelentős terjedelmű melléklet egészíti ki. Nem célunk itt a kötet minden egyes fejezetének felsorolása, de néhány példa kiemelésével talán jól szemléltethető mind a szerző célja, mind a korszakkal kapcsolatban kirajzolódó felfogása. Az már a kiadvány kézhezvételekor bebizonyosodik az olvasó számára, hogy egy levéltárakban jártas, ritka és ezért értékes dokumentumokhoz hozzáférni képes szerző munkáját tartja a kezében, aki igen jól tájékozódik témájában. A könyv a VIII. Bogdo gegen uralkodásának első időszakával foglalkozik, amikor ténylegesen eldőlt a teokratikus mongol állam nemzetközi státusának kérdése. Az első fejezet bevezeti a korszakot, különös hangsúlyt fektetve a XIII. Dalai láma Mongóliában tartózkodásának időszakára. Batszajhan jól ismerte fel, hogy a Dalai láma 1904-es menekülése után a mongol területeken töltött csaknem két év jelentős befolyással volt a két egyházfő személyes viszonyára, mely gyakran az egyházon belüli kompetencia kérdését is feszegette. A Dalai láma Batszajhan kutatásai szerint tárgyalt szinte minden mongol előkelővel, az itt tartózkodó orosz konzullal, állást foglalt a mongol egyházra vonatkozó kérdésekben. Érthető, hogy tevékenysége a mandzsu kormányzat figyelmét is felkeltette, amely az esetleges Kína-ellenes szervezkedés megakadályozása érdekében 1906-ban felszólította, hogy a kínai főváros érintésével térjen vissza hazájába. A 20. századi belső-ázsiai történelem e fontos epizódjának eseményeiről Batszajhan könyvében érdekes adatokat találunk.

A következő fejezeteket a szerző az 1911-es év mongol szempontból fontos eseményeinek szenteli. Felsorolja az 1911 nyarán az orosz fővárosba utazó mon-

gol követség tagjait, rövid életrajzokkal ismét bővíti ismereteinket. A mongol és kínai területekre rendelt orosz diplomaták levelezésének részleges közlésével új forráscsoportot is az érdeklődő elé tár. Az itt bemutatott dokumentumokból jó képet kaphatunk arról, hogy a cári kormányzat helyi képviselői hogyan viszonyultak az itt élőkhöz, hogyan értékelték politikai lépéseiket. Felsorolja a mongol fővárosban (a későbbi Ulánbátor neve ekkor még *Ih hüré* ‘Nagy kolostor’) létrehozott Ideiglenes Hercegi Bizottság (ideiglenes kormány) tagjait és rövid életrajzukat is közreadja, majd sorra veszi a mongol állam kikiáltásával, az mongol egyházfő 1911. december 29-i trónra emelésével kapcsolatos történéseket. A kötet értékét növelik az eseményekhez köthető fontosabb dokumentumok, melyeket modern mongol átírásban ad közre a szerző. Igen bőséges a kötet képanyaga. A felvételek egy részét más, a korszakkal foglalkozó kiadványokban már megtekinthettük, de számos új, korábban még nem vagy csak szűk körben közreadott fekete-fehér és színes fotó is gazdagítja a kiadványt. A jelentős számú fotó közreadásával közelebb hozza az olvasóhoz témáját, még a korszakban kevésbé jártas érdeklődőknek is szolgál érdekes anyaggal, s így sokkal élőbbé teszi az itt elmondottakat.

A kötet második fele inkább forráskiadásnak tekinthető. A kilencedik fejezetben halha átírásban közreadja az 1913 januárjában született tibeti–mongol egyezményt. Ez az egyetlen nemzetközi szerződés, mely függetlennek és önállóan ismeri el a teokratikus mongol államot éppen úgy, mint Tibetet. A szerződés politikai háttere és szándékai teljesen egyértelműek. Két olyan ország ismerte el kölcsönösen egymást, mely hosszú évek óta mandzsu fennhatóság alatt élt, s melyet Kína a dinasztia bukása után is magának követelt. Mindkét ország hasonló történelmi utat járt be a dinasztia uralma alatt, és sorsuk alakulása a 20. század további évtizedeiben sokkal inkább függött külső szövetségeik lépéseitől, mint saját akaratuktól.

A könyv utolsó fejezete az 1915-ös kjahtai szerződést adja közre. Annak, aki ismeri a szerző erre vonatkozó korábbi munkáját, ez a fejezet semmi újdonsággal nem szolgál. Kétségtelen tény, hogy ez a szerződés, mely Mongólia nemzetközi státusát volt hivatva rendezni, egy korszak végét jelentette. Ekkorra egyértelművé vált, hogy a mongolok nem képesek álláspontjukat szomszédaikra kényszeríteni, el kellett fogadniuk a felkínált politikai alkut.

A munkát számos érdekes és igen ritka dokumentum fotója, szöszedet és részletes bibliográfia zárja. Ezt lapozgatva a témában kissé jártas olvasó sajnálkozva és kissé értetlenül veszi tudomásul, hogy a teokratikus mongol állam korszakával foglalkozó, a témában két részletes monográfiát is közreadó mon-

gol történész, Dzs. Urangua² köteteinek említésével nem találkozik. Két dudás valóban nem fér meg egy csárdában?

Összegezve, O. Batszajhan munkája egy fontos, nem csak a történész olvasó számára érdekes munka, mely a 20. századi mongol történelem egyik legérdekesebb korszakát dolgozza fel. A laikusok számára is jó képet nyújt a korszakról, de a szakemberek is számos igen fontos adatot találhatnak benne. Ha felfogásával egy-két helyen vitatkozhatunk is, az mindenképp kijelenthető, hogy a mongol történeti munkák egyik méltó képviselőjét olvashattuk.

Szilágyi Zsolt

Emgent Ooxnoin Batsaixan: *Mongoliin sүүлчийн ежен хаан VIII. Богд Жавжандамба*

² Urangua, Ў. (1997): *XX. juunii exen үйеийн Ар Монгол дах' шинетгел* [A Külső-Mongóliában végbement megújulás a 20. század elején]. Ulaanbaatar, illetve Urangua, Ў. (2006): *XX. juunii exen үйеийн Монгол Улс 1911–1919*; [Mongólia a 20. század elején]. Ulaanbaatar.